Hukuka Bağlılık Açısından Eski Türkler'de-İslâm'da ve Osmanlı'da Devlet

Nevzat Kösoğlu

ÖTÜKEN

Çocuklarım
sevgili Fatih, Tayyip ve Elif'e...

İÇİNDEKİLER

Önsöz 11
Yeni Baskıya Önsöz 15

-I-
Uzak ve Orta Doğu Kültür Hayatında Devlet

Uzak ve Orta Doğu Kültür Hayatında Devlet..... 19

-II-
Eski Türklerde Devlet
Egemenlik Anlayışı ve Hukuka Bağlılık Şuuru

Türk Kültürünün Eski Çağlarında Devlet 29
Egemenlik, Kut ve Töre..... 37

-III-
İslâm Şeriatinde ve Kültüründe Devlet

Biatlar ve Medine Sözleşmesi..... 45
İlk Müslüman Devleti Ne Zaman Kuruldu?.. 55
Tarihî Gelişmeler 59
Şia'da Egemenlik Anlayışı ve Tarihî Gelişmeler 84
Ehl-i Sünnet Anlayışında İmamet ve Fitne Korkusu 98
Siyasetnâme'lerden..... 112
Kutadgu Bilig 113
Siyasetnâme 116

Osmanlı Siyasetnâmeleri 118
Kaabusnâme 119
Ahlâk-ı A'lâî 120
İslâm Düşüncesinde Devlet 123
Farabî (870-950) 124
İbni Sina (980-1037) 126
Maverdî (974-1058) 127
Gazalî (1058-1111) 128
İbni Teymiye (1263-1328) 130
İbni Haldun (1332-1406) 131
Seyyid Abdullah Cemaleddin (19. Yüzyıl) 142
Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895) 144
Prens Sait Halim Paşa (1863-1921) 146
Mehmed Seyyid Bey (1873-1924) 148
H. A. Kalemdârân (20. Yüzyıl) 150

-IV-

Değerlendirme

Değerlendirme 155
Kur'ân 155
Şeriat ve Hukuk 157
Millet ve Ülke 165
Kültürel Olgular ve Teşkilatlanma 167
Arap Asabiyeti, İslâm Kültürünün Geleceği ve Türkler 170
Egemenlik Hakkı 175
Devlet Olmak 176
İslâm Devleti ve Teokrasi 179
Tek Ümmet, Tek Devlet yahut Egemenlik Kimin Hakkı? 182
Hilâfet - Mülk 190
Egemenliğin Sınırlandırılması-Hukuka Bağlılık Şuuru 194
Adâlet 197

-V-

Osmanlıda Devlet

Osmanlıya Doğru 203
Şeriatin Üstünlüğü 208
Osmanlı 218
Egemenlik, Tuğ ve Davul 224
Egemenliğin Niteliği ve Sınırları 228
Adalet ve Hukuka Bağlılık Şuuru 230
Örf-i Sultanî 233

Şeyhulislâmlık 240
Azl ü Nasb Kabul Etmez 246
Şeriat İsterük 249
Emir Şer'in 252
Değerlendirme 257
Sened-i İttifak 263
Tanzimat Dönemeci 271
Yeni Osmanlılar 276
Yazılı Anayasalar 280
II. Meşrutiyet 288
Cumhuriyete Doğru 293
Birinci Meclis 308
Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Muhafaza-i Mukaddesat Hareketi 310
Altı Yüz Yirmi Üç Yıl Sonra 317
Şeriat mi, İrade-i Milliye mi Yüksek? 327
Son Perde 331

-VI-
Son Söz / 337

-Ek-
İnsan ve Devlet

Allah, İnsan ve Gayesi Çevresinde 362
Devlete Giriş ve Hukuka Bağlılık 376

Dipnotlar/383

ÖNSÖZ

TOPLUM hayatının ruhu adalettir; dayanağını insanın yaratılışında bulur.

Toplum çerçevesinde adalet, hukuka bağlılık yoluyla gerçekleşir. Her kültürün hukuku farklıdır; bu yüzden, adaletin ortaya çıkış biçimlerinde bu ölçüler içinde farklılıklar olabilir. Ancak, dikkat edilmelidir ki, adalet duygusu insanla birlikte vardır; değişik kültürlerde görülebileceğini söylediğimiz farklılaşma, tek ve ortak olanın ölçülendirilmesindedir.

Hepsini temellendiren, bu ölçülerin yahut ölçülenmenin bir imana dayanmasıdır. İnsanlar, inandıkları ile mutlu olur ve adalete kavuşurlar. İnsan tabîatının sınırları içinde, inançlara göre hukuk ve onun ölçülendirdiği adalet oluşur. Hukuk, iman temelini kaybederse, zora dönüşür; adalet de zulümleşir.

Biz bu çalışmamızda, tarihî oluş ve davranışların yahut tutumların arkasındaki temel ilkeleri tesbit etmeye ve özellikle hukuka bağlılık şuurunu vurgulamaya çalıştık. Çünkü, aslolan budur; yönetim biçimleri bu temelin sağlamlığına göre, imkânlarını sergileyebilirler. Yönetim biçimleri, bu sonucu alabilmek -adaleti kurabilmek- için yapılmış değişik tekliflerdir.

Günümüzde toplumsal adalet, sivil toplum örgütlerinin çatışma ve çekişmeleri ile gerçekleşecekmiş gibi bir anlayış öne çıkmaktadır. Bu anlayış fevkalade gerçekçi olmakla birlikte, sivil toplum örgütleri ve sair demokratik mekanizmaların sağlayacakları güç dengelerinin, adaleti gerçekleştirmiş olacağından şüpheliyiz. Güç karşısında bo-

yun eğerek bir uzlaşmaya gidilebilir, bir denge sağlanabilir; ama, inanç yoksa, adaletin kurulduğundan söz edilemez.

Belki de bu yüzden, imana dayalı/güven ve sevgi yerine, hoşgörü, biribirine tahammül gibi kavramlar öne çıkmaya başlamıştır.

* * *

Bu çalışmada, hem tarihî olgular tasvir edilmiş, ve değerlendirilmiş, hem de -özellikle İslâm Şeriat ve Kültüründe- olması gerekene işaret edilmiş, ve bir de son söz yazılmıştır. Son sözde, özellikle ilâhî tebliğin anlaşılması konusunda yazdıklarım, fazla iddialı bulunabilecektir; doğrudur da. Ancak, ben ulaştığım sonuçları yazmakla sorumlu olduğumu düşünüyorum.

Osmanlı dönemi hakkında ise, ilke bazında tipleme yapılmış, geleceğe mesajı bakımından, ilkeden sapmalar değil, onu teyid eden olaylar vurgulanmıştır.

Cumhuriyete geçişin de, bir kişinin irade ve eyleminin sonucu olmadığını, kültürel soğumanın doğal bir gelişmesi olduğunu, okuyucunun göreceğini umuyorum. Her toplum hareketinin bir öncüsü olduğu gibi, Mustafa Kemal Paşa da bu gelişmenin önderi idi.

Bu çalışmaya, bir giriş yazısı yazmak istediğim zaman, yirmi beş yıl önce, devlet, adıyla yazdığım bir yazıyı tekrar etmekte olduğumu gördüm. O yazıyı özetleyerek ve biraz sadeleştirerek, İnsan ve Devlet ismiyle kitaba aldım.*

* * *

Yıllardır ilgi alanımda olan bu konuyu yazmaya başlamama, Türkiye Günlüğü'nün sahibi ve yazarı Dr. Mustafa Çalık sebep oldu; kendisine teşekkür ederim. Kitaplaşmasında ise, Mustafa Çalık'la birlikte Ötüken Yayınevi'nden Nurhan Alpay ve Erol Kılınç'ın teşvik ve telkinlerinin payı vardır; onlara da teşekkür ederim.

---

* Yeni baskıda bu yazı ek olarak kitabın sonuna konulmuştur.

Umarım, zihinlerin pek çok karıştırıldığı bir dönemde Türk aydınları için faydalı olur. Ancak, bunun için, alışageldiğimiz, inanç haline dönüşmüş anlayışlarımızın tehlikeye gireceğinden korkmadan okumalı ve düşünmeliyiz. Sadece Türk insanının değil, bütün İslâm dünyasının derin bir iman yenilenmesi ile sarsılması gerektiğine inanıyorum. Medeniyetimizin dirilişi, gelecek nesillerimizin onuru bu hamleye bağlıdır. Fakat, gerçeklerden korkmadan, gerçeklere kitaplarda değil, yaşanan hayatta istediğimiz biçimleri vererek bunu başarabilmeliyiz.

Gayret bizden, yardım Allah'tan...

Nevzat Kösoğlu
Ankara, 23 Nisan 1997

Yeni Baskıya Önsöz

Bu kitap, Devlet geleneğimize yeni bir bakış açısı getirmesi bakımından ilgi gördü; bazı üniversitelerde okutuldu, bazılarında seminer ve konferanslara konu oldu. Yeni baskısı vesilesiyle kısa bir açıklamada bulunmayı uygun buluyorum. Bu kitapta el atılan mesele çok büyük ve kapsamlıdır. Benim bu kitap çerçevesinde bu meseleyi bütün yönleriyle ortaya koyabilmem mümkün değildir. Fakat ben bir bakış açısı getirdim. Ve bazı ilkeler doğrultusunda bir yol çizdim. Bu yolun doğru olduğuna inanıyorum. Bundan sonra ilim adamlarımızın kendi uzmanlıkları çerçevesinde olaya bakmaları ve derinlemesine incelemeleri gerekir. Ulaşacakları sonuçlar Türk Hukuk Tarihinin günümüz sorunları ve gelecek tasavvurumuz bakımından önemli olacaktır. 14.03.2013

Nevzat Kösoğlu

-I-

Uzak ve Orta Doğu Kültür Hayatında Devlet

Uzak ve Orta Doğu Kültür Hayatında Devlet

Çin'de, Çu yahut Şu hânedanı döneminde canlı bir düşünce hayatı olmuştur. M.Ö. 6. yüzyılda yaşadığı kabul edilen ve Taoculuğun ilk büyük düşünürü olan Laotse, insanın mutluluğu için erdemli olması gerektiğini, erdemliliğin devlet yönetimi için de zaruri olduğunu söyler. Toplumun mutluluğu da erdemliliğin egemen olması ile mümkündür. Erdemlilik, bütün hırs ve arzulardan arınmakla kazanılır; insanlar servet ve ikbal hırsından uzak durmalıdırlar ki, boş heyecan ve acılardan da kurtulmuş olsunlar. Bu yüzden, hükûmet edenler, halkın bu tür istek ve arzularını körükleyecek tutum ve davranışlardan uzak durmalıdır. Esasen, devleti yönetenler yeterince erdemli olurlarsa, kanunlara da gerek kalmayacaktır.

Yine aynı yüzyılda yaşayan büyük düşünür, üstad Kong yahut Konfüçyüs, siyaset ilmini ahlâkın bir dalı olarak görür. Büyük düşünür, sevgiyi en üstün değer olarak insanlara anlatır. İnsanlar birbirlerine muhtaçtır, toplum olarak yaşamak zorundadırlar. Herkes, hemcinslerinden beklediği şekilde hareket etmelidir.

Devlet ilahî kaynaklı değildir; ailenin genişlemesinden doğmuştur. Devlet reisi de aile babası gibidir. Aile reisi ile ailenin fertleri arasındaki ilişkiler gibi, geniş bir ailenin reisi olan devlet başkanı ile vatandaşları arasında karşılıklı hak ve vazifeler vardır. Yönetenler, kanunlara ve adalete uymak, ülkeyi erdemle yönetmek ve insanları çocukları

gibi sevmekle yükümlüdür. Yönetilenler de onlara itaat etmeli ve babaları gibi sevmelidirler. İmparator Gök Tanrısı'nın oğludur, kutsaldır ve egemenlik hakkı ona dayanmaktadır; ancak, egemenlik yetkileri mutlak ve dokunulmaz değildir. İktidarlarını ancak hayır ve adalet üzerinde olmakla koruyabilirler. Kötülüklerin ve adaletsizliğin yaygınlaşması ile iktidar kaybedilir. Hükümdar her hareketinde ahlâklı olmaya mecburdur.

Ayrıca, hükümdarlığın ırsen devam etmesi konusunda ilahî bir kanun yoktur; gök, bu görevi başkalarına da verebilir. Yalnız hükümdar değil, bütün yöneticiler, korkuyu egemen kılmak yerine, kendilerini sevdirmeli ve aklın gerektirdiği şekilde davranmalıdırlar.

Konfüçyüs, devleti yönetenlerin akıllı ve erdemli olmaları hâlinde kanun yapmadan da ülkeyi yönetebileceklerini, erdemsiz iseler, konulacak kanunların da bir işe yaramayacağını söyler. Esasen, kanunların varlığı, ahlâkın, güven vermeyecek ölçülerde düşüklüğünün göstergesidir.

Konfüçyüs ekolünden Mo-tse de siyaseti bir ahlâk meselesi olarak görür ve ahlâkı fazilet ve evrensel sevgi temellerine dayandırır. Devletin kuruluşunu, bir arada yaşama zaruretinden doğan toplumsal uzlaşmaya bağlayan Mo-tse, halkın iradesine daha geniş bir pay ayırmıştır.

Yine Şu hanedanı döneminde M.Ö. 4. yüzyılda yaşayan Yang-tse, Konfüçyüs'e zıt fikirler savunur. Ona göre, en yüksek değer insanın nefsidir; insanın menfaatini her şeyin üstünde tutması olağandır. Hükümdar hiçbir işe karışmamalı, hatta olmamalıdır; kader, her şeyi düzenlediği gibi gerçekleştirir.

M.Ö. 4. yüzyılda yaşayan düşünür Meng-tse (Mençiyüs), devlet ve siyasî hayat konusunda en demokratik ve ilgi çekici düşünceleri ileri süren düşünürdür.

Mençiyüs, devletin zaruretini kabul etmekle birlikte, halkın köle değil vatandaş olduğunu, seçkin bir konuma

sahip olması gerektiğini ileri sürer ve devrin hükümdarlarını, zamanına göre çok ileri ölçülerde eleştirir. Bu düşünüre göre egemenlik hakkının kaynağı, Gök Tanrı ile halk arasında yapılmış olan bir çeşit sözleşmedir. Egemenliğin gerçek kaynağı Gök Tanrı ise de, bu ilahî kaynak, kendisini halkın iradesinde ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi, Mençiyüs, egemenliği doğrudan halkın iradesine bağlamaktadır. Gök Tanrı, egemenlik hakkını halkın iradesi yoluyla verdiği gibi, yine halk vasıtasıyla bunun kullanılmasını denetlemektedir. Hükümdarlığın babadan oğula geçmesi yahut hükümdarın halefini belirlemesi diye birşey olamaz; o, (yâni hükümdar) ancak, bir adayı Gök Tanrı'nın ve halkın kabulüne arzedebilir. Mençiyüs, hükümdarın otoritesine karşı çıkmamakla birlikte istibdadı şiddetle yermiştir.

Mençiyüs'e göre iyi bir siyasî idare, iyilik ve adalet kavramları üzerinde kurulmalıdır. Halk ve yönetenlerin ilişkileri karşılıklı sevgiye dayanmalıdır. İyi bir hükümdar, görevlerini kötüye kullanan bakanlarını cezalandırmalı, bakanlar da yaptıkları öğüt ve uyarıları dinlemeyen kötü hükümdarları yönetimden uzaklaştırmalıdır.

Diğer bir Çinli düşünür Siyun-tse, adaleti, ahlâkî ilkelerin özü kabul eder. İnsan, iyilikten uzak ve kötü yaratılışlıdır. Bu sebeple, insanı erdeme, adalete ulaştırabilmek için en iyi yönetim, kuvvetli ve otoriter olandır. Siyun-tse, ancak bu yoldan insanların iyiliğe yöneltilebileceği ve toplumsal hayatın devam ettirilebileceği kanaatindedir.

*
* *

Eski Hint kültüründe devlet fikrinin pek zayıf olduğu görülmektedir. Bu kültürün devlet anlayışını, kıtada doğan iki dinde aramak gerekecektir.

Brahmanizm, insanlar arasında ruhî, ahlâkî, siyasî ve toplumsal alanlarda, kesin eşitsizlikler olduğunu, bunun ilâhî bir kanun olduğunu kabul eder. Varlığın hakimi olan Brahman'ın kurduğu, insanlar arasındaki eşitsizlik, doğuştan belirli kastlara mensubiyet, kast değiştirememek gibi ilkeler, mutlak olarak korunması gereken hususlardır. Siyasetin de bu anlayışa göre düzenlenmesi gerekir.

Gerçekten de bu anlayışın egemen olduğu Hint kıtasında, ruhban sınıfın egemenliğine dayanan teokratik ve aristokratik bir devlet yapısı oluşmuştur.

Brahmanizme bir tepki olarak çıktığı düşünülen Budizm, asıl olarak insanın ruhî gelişmesi ve ahlâkı ile ilgilenmiştir. M.Ö. 6. yüzyılda gelişen Budizm, insanlar arasında doğuştan ve tabiî bir eşitliğin bulunduğunu savunmuş, kast sistemini, teokrasi ve sınıf farklarını tenkit etmiştir.

Ancak, Budizm bu ileri anlayışıyla, Hint'te siyasî ve sosyal örgütlenmenin bünyesinde esaslı bir değişiklik yapamamıştır. Fakat, insanlar arası sevgi, merhamet, yardımlaşma gibi ilkeler Budizm sayesinde büyük ölçüde gelişmiş ve mevcut yapıda yumuşama ve sarsılmalara yol açmıştır.

Budizmin, devlet konusundaki en önemli tutumu, siyasî iktidarı, bir ölçüde toplumsal bir sözleşmeye bağlamasıdır. Krallığın kaynağı insanların karşılıklı anlaşmalarıdır. Kral tebasının iyilik ve menfaatine hizmet etmek yükümlülüğündedir; meşruiyetini ancak bu yoldan sağlayabilir.

M.Ö. 4. yüzyılda, Kotilya Şanakya isimli bir bilge tarafından yazıldığı bilinen *Arçastra* isimli kitap, siyaset ilmini diğer bütün bilgilerin kaynağı olarak kabul eder ve hükümdarın yetkilerini, onun vicdanında ölçülendirmeye, sınırlandırmaya çalışarak, adaleti vurgular. Daha sonraki yüzyıllarda ortaya çıkacak olan bütün Hint-İran ve Türk siyasetnâmeleri, aşağı yukarı aynı yolu izleyerek, hüküm-

dara temiz ahlâklı olmayı öğütleyecek ve otoriteyi kişinin içinde ölçülendirmeye çalışacaktır.*

İnsanların, anarşi hâlindeyken, kendilerine düzen ve mutluluk vadeden ilk hükümdarla anlaşma yaparak krallık kurumunu oluşturdukları şeklindeki rivayetler saçmadır. Krallık yüksek bir imtiyazdır; ancak, ağır sorumlulukları vardır. Bunun için hükümdarda birçok kabiliyet ve ahlâkî meziyetin bulunması gereklidir. Adalet, hükûmet etmenin temel ilkesidir. "Hükümdar tebaya çocukları gibi muamele etmelidir. O, her türlü otoriteyi temsil eder. Bu otorite, bu dünyayı idare eden kanun'dan çıkar. Hükümdar kanunu yerine getirmekle mükelleftir. Kanunlara dayanarak kötülükleri cezalandırır. Adalet hükümdarın birinci vazifesidir. Adaleti yerine getirirken, kendi sevgi ve nefretine tâbi olmamalıdır. Tarafsızlık adaletin ilk mehengidir. Adaletle idarede ikinci unsur akla tâbi olmaktır."[1]

M.Ö. 3. yüzyılda Vişnu mezhebinden bir brahman tarafından yazıldığı sanılan *Kelile ve Dimne* de, hayvan hikâyeleri anlatarak, hükümdara ahlâk ve yönetim öğütleri verir. Farsça'ya, 750 yılında Arapça'ya ve Kul Mesud tarafından on üçüncü yüzyılda Türkçe'ye çevrilen kitap, çok büyük üne kavuşur; hemen bütün dünya dillerine çevrilir ve uzak doğu dünyasının baş eserlerinden kabul edilir. *Kelile ve Dimne*'ye göre memleketin düzeni ve insanların güvenliği adalet ile olur. Hükümdar tebaya karşı şefkatli, kötülere karşı sert olmalıdır.

*

* *

Hemen bütün eski Orta Doğu kültürlerinde kral ilahî kaynaklıdır. Sümer'de krallık gökten inmiştir. Gerçek kral

---

* Bu bölümde temel kaynak olarak Prof. Dr. Recai Galip Okandan'ın *Umumî Amme Hukuku*, (İstanbul - 1959) kitabı kullanılmıştır.

tanrı'dır; Patesi olarak isimlendirilen kral, Tanrı'nın temsilcisi olarak Sümer sitesini yönetir. Yeryüzünde adalet ve barışı korumak üzere görevlendirilmiş Tanrı'nın temsilcisi, halkın çobanıdır. Tanrı'nın ikili bir yapısı vardır; Mısır'daki gibi tanrılar panteonunun bir üyesi değildir, insandır, ama tanrısal varoluşu paylaşır. Kendisine, "Evrenin dört bölgesinin kralı" denir ki, bu, tanrılar için kullanılan bir ifadedir. Ayrıca, tanrılarda olduğu gibi kralın başının çevresinde de doğa üstü bir ışık halesi parlar. Kralın çocukları vardır; ama, kendisi tanrının oğludur. Bu anlayış Asur-Babil uygarlığı sona erene kadar sürmüştür.[2]

Sümer kültüründe, tanrılar yılın belli günlerinde toplanarak evrenin yasalarını koyarlar. Bu yasalara Nam denilir ve tanrılar da karşı çıkamazlar. Baş tanrı olan gök tanrısı Anu, aynı zamanda adalet tanrısıdır. Ay tanrı Nanna, gök tanrı Anu'dan aldığı emirle insanlardan birini kral yapar. Kral gökten almış olduğu emirle, tebasını, (karabaşlarını), koyunlarını adaletle güden bir çobandır; doğrulukla güden bir çoban.[3]

Eski Mısır'da baş tanrıyı temsil eden kral ilahlık düzeyine yükseltilir; hem hükümdar, hem de ilahtır. Ölünce de göklerde yaşar. Otoritesi de tanrı gücü olup, Orta Tep imparatorluğu döneminde bazı ferdî hak ve özgürlüklerin doğduğu görülür.[4] Toplumsal düzen kozmik düzenin bir yönünü temsil eder. Yaratıcı ilk kraldır ve bu görevi oğlu ve ardılı olan Firavun'a devretmiştir.

Kral, ma'at olarak isimlendirilen adalet teriminin kişileşmiş halidir. Ma'at ilk yaratılışa aittir ve "bu nedenle, altın çağın mükemmelliğini yansıtır. Ma'at evrenin ve hayatın temelini oluşturduğu için ayrı ayrı her fert tarafından da bilinebilir."[5] Kalbini ma'at bilmeye teşvik et, diye öğüt verilir ve "Kalbime ma'at ver." diye tanrıya yakarılır. Ruh, öte âlemde yargılandığında, "Ben ma'at efendisi adına ma'atı uyguladım; ben temizim" diye savunma yapar.

Bütün Orta Doğu dinleri adaleti vurguladıkları gibi, Zerdüşt dini de, tanrısal olan kralların, kötülük ve karanlıklarla mücadele ederek adaleti kurmalarını ister. Eski İran'da kral ilah değildir; ama, bütün yetkilerini Ahura-Mazda'dan alır ve ilah Ahura-Mazda'nın isteklerine uygun olarak adaletle yönetmelidir.

Eski İbranilerde gerçek kral, tanrı Yahova olmakla beraber, üzerine kutsal yağ dökülen krala da Yahova'nın ruhu iner ve onu Tanrı'nın mesihi yapar. Eski Ahit, Tanrı'nın ağzından, "Ben ona baba olacağım, o da bana oğul olacak." der. Böylece, Tanrı'nın oğlu olarak meşruiyetini sağlayan krala, evrensel egemenlik verilir. Kral tahtında ve Tanrı'nın yanında oturur; tanrısal dünyaya aittir ama, tanrı değildir. Kral, Yahova'nın temsilcisi olarak kozmik düzeni sürdürmek, adaleti sağlamak, zayıfları korumak ve ülkenin bereketini gözetmekle görevlidir. Yahudi tanrısı Yahova'nın "hem ahlâkî, hem kozmik, hem de toplumsal nitelikteki adaleti, evrenin temel kuralını oluşturur."[6]

Yahova, kral-peygamber vasıtasıyla yönetmektedir. Yahova'ya karşı görevler aynı zamanda devlete karşı görevlerdir.[7] Kralların yetkileri, Tanrı'nın bildirdiği dinî kurallarla sınırlıdır.